

V é r t a n ú s á g

Arany János: A walesi bárdok
(részlet)„Elhullt csatában a derék –
No halld meg Eduárd:
Neved ki diccselejtene,
Nem él oly velszi bárd.Emléke sír a lanton még –
No halld meg Eduárd:
Átok fejedre minden dal,
Melyet zeng velszi bárd.”Meglátom én! – S parancsot ad
Király rettenetést:
Máglyára, ki ellenszegül,
Minden velsz énekest!Szolgái szét száguldanak,
Ország-szerin, tova.
Montgomeryben így esett
A híres lakoma. –S Edward király, angol király
Vágtat fakó lován;
Körötte ég földszint az ég:
A velszi tartomány.Ötszáz, bizony, dalolva ment
Lángsírba velszi bárd:
De egy se birta mondani
Hogy: éljen Eduárd. –Ha, ha! mi zúg?... mi éji dal
London utcáin ez?
Felköttem a lord-majort,
Ha bosszant bármi nesz!Áll néma csend; légy szárnya bent,
Se künn, nem hallatik:
„Fejére szól, ki szót emel!
Király nem alhatik.”Ha, ha! elő síp, dob, zene!
Harsogjon harsona:
Fülembé zúgja átkait
A velszi lakoma...

A kettéfűrészelt tábornok

Howinger vezérőrnagy, az aradi vár parancsnoka 1849. október 6-án kijelentette: a katonát ott marad, ahol elesett. Eme szikár mondat volt a válasz arra, hogy a négy „kegyelemből” agyonlőtt tábornok (pontosabban három, Lázár Vilmos csak ezredes volt) holttestét nem fogják kiadni, azok ott lesznek elkaparva a várárokból, a VI-os kapu mellett. Kiss Ernő szétlőtt koponyájú holttestét ennek ellenére huszárja, Kovács Mihály és Vörös Márton komornyik harmadnapra virradóan egy talyigán az aradi temetőbe vitte. Dessewffy Arisztid egy évig maradt ott a várárokból, míg Schweidel József és Lázár Vilmos arccal egymásnak fordított, felhúzott térdű csontvázát 1912-ben találta meg Bartucz Lajos antropológus.

Mivel a várfalakon folyamatosan őrzőjáratok cirkáltak, Dessewffy Arisztid vezérőrnagy felesége is csak egy év múlva, 1850 őszén tudta megszervezni szeretett férje maradványainak a családi birtokra, a Bártfától huszonkét kilométerre lévő Margonyára történő elszállítását. A másodikként, három katonát által agyonlőtt Dessewffyért Kálmán nevezetű öccse és két unokatestvére, Bánó Miklós gerillaszázados és Bydeskuthy Ernő honvéd őrnagy érkezett Aradra. És annak ellenére, hogy lefizették az éppen őrszolgálatot teljesítőket, koporsóval mégsem mertek megjeleni a falak alatt. Így derékban kettéfűrészelték a tetemet, amit

aztán két méteres faládjába raktak. A rettenetes művelet után Dessewffy maradványait Margonyára vitték, ahol a felesége, Szinyei Merse Emma végül egyik korábban elvesztett fogának helyéről tudta azonosítani a szabadságharcot végigharcoló vitéz tábornokot. Dessewffy végső nyughelye a falu feletti domboldalban, az erdőben emelt családi kriptá lett, amit az idők folyamán többször is felforgattak, kincseket keresve.

Dessewffy Arisztid, mint ahogyan az aradi vértanúk többsége, végig bizott sorsának jobbra fordulását. Végül is őt, mint az 5. Radetzky huszárezred kapitányát még 1839-ben nyugdíjazták, s mint eperjesi gazdálkodót nevezte ki a kormány 1848. szeptemberétől nemzetőr őrnagynak, és bízta meg a Sáros vármegyei nemzetőrség felállításával. November 26-án már alezredesként a felső-tiszai hadtest egyik dandárjának a parancsnoka – nagy szükség volt ekkoriban a képzett katonákra Magyarországon. December 11-én az északról támadó Schlik csapataitól Budamérnél, majd 1849. január 24-én Kassánál is vereséget szenved a hadtest, ugyanakkor Dessewffy vitézségével és jó helyzetfelismerésével csökkentette eme vereségek súlyát. Majd pedig az új parancsnokot, Klapka Györgyöt segítve, újjászervezik a csapatokat, és Dessewffy már ezredesként, lovasdandár élén vág neki a ta-

vaszi hadjáratnak. Vitézségeért 1849. április 15-én kapja meg a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályát, június 2-án pedig a tábornoki, pontosabban a vezérőrnagyi rangot. Három nappal később másodszer is megnősül, első felesége és kisgyermekai még 1848 előtt meghaltak. Az esküvőről pedig mehet is egyenesen a frontra, lovasdandárjával megállítani, hátráltatni az elsöprő erejű orosz betörést. Harcol a szőregi és a temesvári vesztes csatákban, végül beosztottjával, Lázár Vilmos ezredessel együtt Simbschen vezérőrnagy lovasdandárjának adják meg magukat augusztus 19-én Karánsebesnél. Az oroszok és a román parasztlakókat által iszorogtatott ötezres csapat vezetői török földre tartottak, de a régi tisztárs, Franz von Liechtenstein herceg rábeszéli őket a megadásra, megígérve a közbenjárását.

A herceg be is tartja ígéretét, ettől függetlenül Dessewffy és Lázár sorsa társaival együtt már el van döntve, Aradon Haynau révén a Habsburgok ismét példát statuálnak, hogy rettegjen az ország. A tárgyalás csak jelképes, az ítélet már korábban megszületett, és ezért nem feltétlenül az ítélező hadbírókat kell kárthatatni. Sőt, esetünkben éppen ők, Johann Moser ezredes, a törvényszék elnöke, és Karl Ernst császári királyi törzshadbíró voltak azok, akik a Haynau-nak címzett kegyelmi felterjesztéssel elérték a büntetés enyhítését, a por-

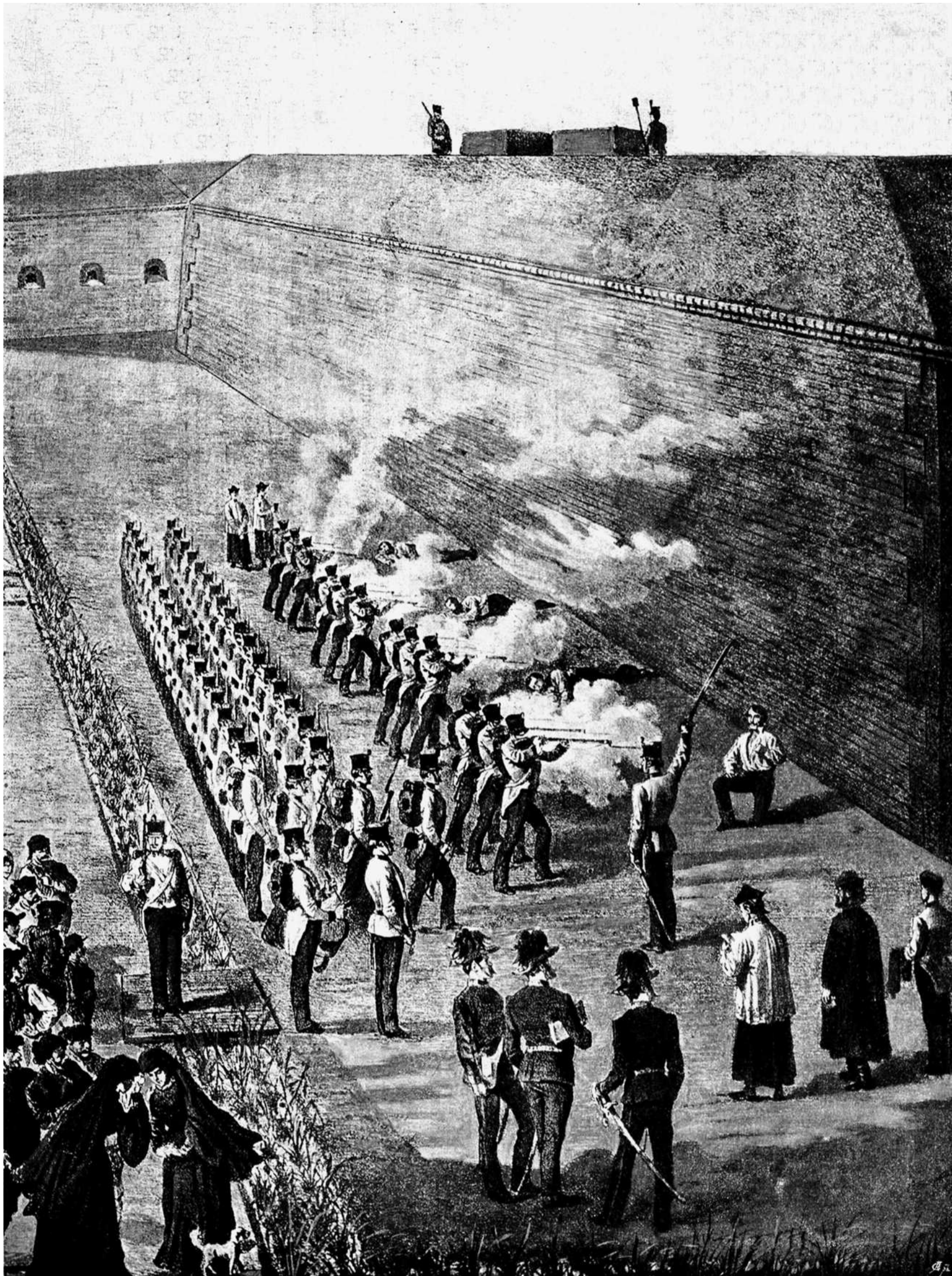
és ólom által történő végrehajtást. Dessewffy és Lázár esetében arra hivatkoztak, hogy végül az osztrák csapatoknak adták meg magukat.

Schweidel József esetében azzal érveltek, hogy csak a Schwechat melletti csatában harcolt uralkodója ellen és ott is csak beosztottként. A beadványban valamiért megemlíti „nagyon csekély szellemi képességeit” és azt is, hogy Pest városparancsnokaként 1849. május után jó szolgálatakat tett az ott raboskodó osztrák tiszteteknek. Kiss Ernő esetében szintén a foglyokkal való bánásmód lenne eme „kegyelem” indoka, de a beadványban kiemelik az általa tanúsított „erős megbánást” is.

Így aztán október hatodikán reggel fél hat előtt négy polgári ruhába öltözött katonát indult el utolsó útjára Aradon, oda a VI. kapu mellé. Dessewffyt, miután ifjú feleségét Máriássy János honvéd ezredesre bízta (aki el is vette feleségül az özvegyet 1856-ban, a várfogságból való szabadulás után), a lelki vigasszal érkező Baló Béni református lelkész alva találta cellájában. Méretes bajuszát szépen kipödörve, tiszta lelkiismerettel, bátran állt a háromfős kivégző osztag elé, a margonyai kriptafeliratán is olvashatjuk utolsó üzenetét: „A haláltól nem félek, sok ezer halál lebegett körülöttem a csatában.” Őrizzük meg az emléket!

PÁLFFY LAJOS

Négy aradi vértanú agyonlöveteése, egykorú kőrajz
a Szabadságharcos Emléktárgyak Országos Múzeumában, Aradon
FORRÁS: WIKIPÉDIA

Habsburg-rettegésben az ország

A forradalom és szabadságharc utáni megtorlás százhuszonnyolc kivégzéssel járt, tehát nem is lehet a magyar jakobinusokat sújtó erőszakhoz hasonlítani. A halottak mellett ezek kerültek hosszabb-rövidebb ideig börtönbe, és a honvédek tízezreit, tiszteket is soroztak be közlegényként az osztrák hadseregbe. Az uralkodói akarattal való szembeszegülést, a felségárulást 1848. október 8-tól, a Lamberg Ferenc halálának hírére kiadott rendeletektől számítják Haynauék.

A teljhatalmú megbízott halála után V. Ferdinánd feloszlatta a magyar országgyűlést, október 8-tól, a rendelet országgyűlési kihirdetésétől lázadónak számított az, aki engedelmességet az Országos Honvédelmi Bizottmány rendeleteinek. A lázadók sorsa pedig a rögtönítélő bírósági eljárás utáni kivégzés volt, akasztással vagy agyonlövésessel. (A halálbüntetés harmadik, különleges nemét, a lekasabolást csak hét tiszt esetében alkalmazták.) Bécs második támadása során Windisch-Grätz „csak” tizenhárom embert végeztetett ki, jobbára falusi jegyzőket és plébánosokat, akik kihírdették a Debrecenbe menekült kormány rendeleteit, intézkedéseit és az ellenállásra buzdítottak. Haynau, aki már 1848

tavaszán, Temesváron szolgálván a magyar kormány ellen emelte fel a szavát, az ismert, és részben eme magatartása miatt bekövetkező itáliai kitérő után 1849. július elsejére keltett győri kiáltványában részletezi a megtorlást. Többek között felelősségre kívánja vonni és járandóságuk elvonásával büntetné a nyugdíjas tiszteket és hivatalnokokat is, ha gyermekeik a honvédség kötelékében harcolnak. Ugyanígy nagyobb pénzbüntetésre számíthatnak azok a zsidók is, akik a magyar kormány nevében elkobzott javakat vásárolnak.

Az országban hét császári és királyi rendkívül haditörvényszéket állítottak fel, az elsőt Pozsonyban, majd sorban Budán, Aradon, Kassán, Nagyváradon, Pécsen és Nagyszombatban. Ezek mellett rögtönítélő törvényszékek is működtek, ezek elé jobbára köztörvényes ügyek és a gerillacsapatok tagjai kerültek. Mintegy ezer embert állítottak összesen hadbíró elé, a megtorlás első akasztását 1849. június 5-én hajtották végre Pozsonyban báró Mednyánszky László őrnagyon, majd utána Gruber Fülöp századoson. Október 6-án az aradi tizenhárom mellett Pesten agyonlőtték Batthyány Lajost, aki a kivégzése előtti éjszaka olyan súlyos sebeket ejtett a nyakán, hogy

nem merték felakasztani. Ugyanígy végezték ki Fekete Imre gerillaszázadost, és október 25-ig még tizenkét embernek kellett meghalnia a hazájáért. Köztük volt hat honvédtiszt mellett Csányi László kormánybiztos és miniszter, Jeszenák János báró, kormánybiztos, Szacsvey Imre képviselőházi jegyző és Perényi Zsigmond báró, a Felsőház elnöke is. A nemzetközi felháborodás hatására Bécs ezután visszafogja Haynaut, 1850. januárjáig pihen a hóhér, majd újabb tizenöt embert küldenek a vérpadra. A kivégzések 1953-54-ig tartanak, ekkor akasztják fel többek között Noszlopy Gáspárt is, aki a szabadságharc leverése után merényletre készült Ferenc József ellen, és sokáig sikeres gerillaharcot folytatott a Bakonyban.

A halálos ítéletek után a legsúlyosabb verdiktnek a várfogság számított. Ennek alsó határa tíz év körül mozgott, az elítélt általában kéz- és lábbilincsen, de saját ruházatában lehetett, volt ágya, imakönyveket és vallás-kölcsei munkákat is olvashatót. Emellett felügyelettel levelet is írhatott, kivételes esetben látogatókat is fogadhatott, napi ételmezésére pedig nyolc krajcárt fordítottak, amit büntetésének letöltése után kifizettettek vele. A sáncfogságra ítélték a katonai erődítési munkákra

lettek vezényelve, ahol rabruhában dolgoztak reggeltől estig, a „luxust” itt a szalmazsák és a tétre kapott pokróc jelentette. A szabadságharc honvédeinek zömét, köztük hadnagy rangig tiszteket is az osztrák hadseregbe való besorozással büntették. Közlegényként aztán igyekeztek a birodalom távoli garnizonjaiba csoportosítani őket, ahol az uralkodóhoz töretlenül hűséges egységekbe kerültek és így állandó felügyelet alatt állottak. Közülük sokan voltak, akiknek a császári oldalon harcolniuk kellett Solferinónál és Magentánál. Az ország teljes lakosát érintette a Kossuth-bankók minden ellentételezés nélküli, halálbüntetés terhe mellett bevonása. Így hatvanhatmillió forintnyi értéket semmisített meg, de boszút álltak az udvar ellen forduló zsidókon is, 2,3 millió forint hadisarcot kívántak beszédni tőlük. Később ezt egymillióra mérsékeltek, és lehetővé tették azt is, hogy az összeget saját iskolaalapjukba fizessék.

Az országot pedig elárasztották a katonák és a titkosrendőrök mellett az idegen hivatalnokok is. Akik ahol tudták, keserítették a magyarok mindennapjait.

PL

Mikszáth Kálmán: Magyarország lovagvárai (16.) A Csák fészke (Trencsén)

Az 1889-ben írt gyűjtemény 1926-os Révai-kiadása alapján

A Vág mentén fölfelé haladva Beckón túl kitágul a szilaj folyam völgye, óriási hegyek szinte egymásra látszanak dőlni körös-körül keretnek, míg végre Kosztolnánál meredek sziklán megvillan egy hatalmas romvár: Trencsén.

Itt székelt valamikor a leghatalmasabb magyar úr, Csák Máté, aki fittyet hányt a királyoknak és a törvénynek.

A romtömegekben egy-egy kövön a Thurzó-címer látszik, egy másikon a Forgáchok koronás nőalakja domborodik ki, amott a Hunyadiak hollója röpköd, majd egy Zápolya- vagy egy Illésházy-címer.

A kövek elbeszélnek némán, hogy kik voltak ennek a várnak az urai.

A vár udvarán van egy 76 ölnyi mély kút. Ehhez is tapad egy történet.

Trencsén urainak mindenük volt, ami a szívknek, szájuknak tetszett. Csak egy hiányzott, s azt még Csák Máté sem tudott teremteni. Nem volt a váruraknak vizük. Azt nem adhatt nekik a király, a szikla pedig nem akart adni. Pedig ugyancsak bizgatták elégszer.

Szapolyai István, aki 1475-ben kapta meg a várat, egy portyázásából nagy zsákmánnyal tért meg. Sok lábasjóságot és törököt fogott. Mind a kettő kész pénz; mert a lábasjóságnak jó ára van, és a rabokat is kiváltogatják apródonkint.

A rabok között volt egy gyönyörű leány, Fatime; szelíd, finom, tartásban, modorban előkelő, elbájoló. Nagyon megtetszett Szapolyainénak, Hedvig tescheni hercegnőnek. Elkérte férjétől a hölgyei közé.

Rá néhány hónapra előkelő török úr, Omar basa fia jelent meg Trencsénben a várúrnál, hogy a török rabokat szeretné kiváltani.

– Azt igen okosan teszed. Olcsón engedem őket.

Megalkudtak az összegben, de a török ifjú még így szólt előbb:

– Szeretném azonban látni, hogy mit váltok ki.

– Nézd meg hát előbb a portékát.

Levezette a rabokhoz. Az ifjú elhalványodott s remegve kérde:

– Csak ennyi?

– Nos igen.

– Mind itt van?

– Mind.

– Ó tehát meghalt! – kiáltá kétségbeesetten.

– Kicsoda?

– Az én jegyesem, Fatime.

– Nem, a feleségemnek ajándékoztam.

– Ót akarom kiváltani, uram.

– Az lehetetlen. Amit egyszer feleségének ad a magyar ember, azt vissza nem veheti többé.

– Annyi aranyat adok érte, amennyit nyom

– esengett a bég.

– Elég aranyam van.

– Száz arabs lovat hajtok érte az udvarodra.

– Elég ménesem van – felelte ridegen Szapolyai.

– Hát mid nincs?

Szapolyai nevetett.

– Vízem nincs, jó muzulmán. Fakassz nekem e kősziklából vizet, s én odaadom nemcsak Fatimet, de valamennyi rabot ingyen.

– Add rá a nemesi szavadat.

Ezzel nekilátott az ifjú és a rabokkal három

hosszú évig vajtja a kősziklát mindig mélyebbre, mélyebbre, lankadatlan erővel, szívóssággal, míg végre az emberi akarat előtt meglágyult a kő is, és víz buggyant fel a mélységből.

Szapolyai szavát állta. A rabokat szabadon ereszté. A bég testileg megtörve e szemrehányó szavakkal vált meg tőle:

– Vized már van Szapolyai, de szíved nincs.

A Szapolyaiak akkor vesztették el Trencsént, mikor a trónra jutottak. János királytól ostrommal vette be Ferdinánd vezére, Baracs-kay Pál.

Ferdinánd odaadta zálogba Thurzó Elek országbírónak, a Thurzóktól a Forgáchokhoz származott, míg végre az Illésházyaknál állott meg hosszú évszázadokig.

Sok vidám, rózsaszínű napja volt Trencsénnek: lagzi, menyasszonyvárás, kendőadás. Itt adatott férjhez Mária, I. Lajos leánya, luxemburgi Zsigmondhoz. Itt várták a magyar főurak Podjebrád követeit, Mátyás jegyesét s fogadták mesés pompával. Itt jegyeztetett el Szapolyai Istvánné leánya, Szapolyai Borbála, Zsigmond lengyel király részére.

A sötét napokból is kijutott. »Álgyúk sokszor dördülének, falak sokszor repedének«, különösen Illésházy István idejében, akitől el is kobozta a várat Rudolf császár és odaajándékozta a bécsi kereskedőjének, Henkl Lázárnak.

A Csák Máté vára Henkl uramnál!

Minden várúr arcát megfesté a harag és szégyen. Maga Bocskay István azt üzentette Trencsénbe, hogy egy röffel fogja onnan Henklt kiverni. (Milyen boldog idő, mikor még csak egy Henkl volt. Most már ezer van.)

1605-ben ostrom alá fogta Bocskay a várat és csakhamar bevette.

Jó politikus volt, így gondolkozott:

– Most már kinek adjam? A saját embe-reim közül valamelyiknek? Ezeknél mindig a Pandora szelencéje lesz. Ejh, odaadom a régi urának, Illésházyknak.

Legott is ültette nyeregbe a csatlósát, keresse fel levelével Illésházyt. A levél így szólt:

»Bevettem Trencsént. Kegyelmedé volt, hát nem adhatom én sem másnak.«

Mire visszaírt Illésházy:

»Nagyságodé volt a vár, most nagyságodé a várúr.«

Hű barátja lett Bocskaynak ezután, s nagyban elősegítette céljait, mert Trencsén vár nagyszű ura úgyszólván a Csák Máté hatalmát érte el, roppant népszerűsége és diplomáciai ügyessége által.

Egyszer meglátogatta Mátyás főherceg Trencsénben s bizalmas beszélgetésben elárulta, hogy király szeretne lenni.

– Tegyen meg fenségéd előbb nádorrá, és akkor király lesz – mondá Illésházy.

A főherceg mosolygott.

– Az egy kicsit nehéz. Hanem ön tegyen meg előbb királlyá és akkor nádor lesz.

Illésházy meghajtotta magát.

– Am úgy is jó.

Nemsokára király lett Mátyás főherceg, s nádor 1608-ban Illésházy.

Nem volt tréfadolog sem az egyik, sem a másik – de mégis könnyebb volt Illésházyknak királyt csinálni Mátyásból, mint Mátyásnak Illésházyból palatinust.

Mert Illésházy protestáns volt, s a protestánt akkor szívesebben ültették máglyára, mint a nádori székbe.

Képirás (24.)

Az emberi lét és a közösség jellemzői, mint az elesettség vagy az épített környezet, Erfán Ferenc festészetében ugyanúgy része a tájnak, akár a patak vizének felszínén tükröződő cserjék

Amikor a kedves arcú kislány farkasszemet néz a világgal

„A kárpátaljai festőművészet tulajdonképpen ott kezdődik, ahol a lélek a tájra eszmél” – írta egykor Aba József művészettörténész, az Északkeleti-Felvidék alkotótevékenységének kiváló ismerője. Nézegetem most Erfán Ferenc kárpátaljai magyar festő- és iparművész alkotásait, s azon mélyezem, hogy mennyire illeszthető bele az ő alkotótevékenysége az abai meghatározásba. Mintha holmi képlet lenne... Hiszen, ha valaki, hát Erfán egyértelműen a tájra eszmélt alkotásaiban – a Tiszapéterfalvi Galéria falai közt bolyongva (ahová vendéglátónk, Dupka György, az ismert kárpátaljai magyar költő, történész vitt el bennünket...) nemrég örömmel méregettem tájképeinek kompozícióját, a nagyobb és szélesebb perspektíváktól, a közeli, szinte már intimnek is mondható részletekig, ahogy a parti fák képe tükröződik a patak kanyarulatában, vagy éppenséggel a lombok között (mögött...) megbúvó templomtornyig, a csendéletek világáig –, akár elkötelezett tájképfestőnek is mondhatnánk.

„Festészettel és iparművészettel foglalkozom, festett üvegablakokat készítek templomokba, középületekbe, magánmegrendelőknél. Korábban viszonylag kevés volt a megrendelése, mivel hiányzott ehhez az anyagi háttér, s igény sem igen volt a művészetre. Manapság már jobban odafigyelnek a szőpre, így nekem is több munkám van. Munkáim eljutottak Olaszország-

ba, Magyarországra, Szlovákiába, itthon Kijevbe, Kárpátalja több településére” – mondta el a művész egy 2004-ben készült interjúban. A következő évben lett a Magyar Művészeti Akadémia tagja, a kérdésre pedig, hogy mit szeret a leginkább festeni, mi a kedvenc témája, így válaszolt: „Mind – tájkép, arckép, kompozíció. A festészet egy állapot, nem arról szól, hogy ezt vagy azt szerettem festeni. Erős iskolát végeztem, jó alappal indulhattam, így tudásomat szabadon felhasználhatom.” A léleknek a tájra eszmélése ugyanis még véletlenül sem jelenti azt, hogy az alkotó bezárna, mintegy foglyul ejtené magát egy adott témában, akár mennyire is az elkötelezettje is legyen annak. Sőt a művész és művészete éppen akkor nyílik meg igazán, amikor a tájban megjelenik a tébláboló, bolyongó, sokszor tanácstalan s még többször elesett ember, olykor magányosan, mászszor meg csoportosan, falkába verődve, akárcsak a nyáj, amelyet épp terelget a hegyoldalban, a legelőn, a lankákon, vagy talán faluhelyen, át a macskaköves vagy az aszfaltozott úton. Tehát a tájban feltűnik az emberi közösség. És nemcsak megjelenik, de nyomot is hagy benne, amikor utat épít, amikor kivágja a fát vagy amikor formára nyírja a fűvet, bokrot, a lombokat, s elhelyezi, felhúzza bennük/közéjük a templomtornyokat, a várakat, a viskókat és a palotákat. Mindez a lélek eszmélése is egyben.

„Kezünkben a kiállítás meghívója, rajta a Rákóczi munkácsi sásfészke. Láttam már idealizáltabb ábrázolását is a várnak. Ott jobban kirajzolódta a bástyák, tornyok, kivehetőbb volt a vár teraszos szerkezete, érzékeltetőbbek voltak a roppant méretek, és valahogy optimálisabb megvilágításban emelkedett felhők alá a rebellis erőd. Itt – ezzel szemben – töredezett, kátyúkkal sáros úton halad a szemlélő. Földhöz ragadt szegény emberek – svábok, magyarok, ruszinok – dülöngélő házikóit szórta el a várhegy alatt az Isten, azokat kerülgeti, kárhóztatja az utazó, mert nyomorúságuk ellenére elzárja előlük a kilátást” – így írt Erfán Ferenc munkásságáról Vári Fábán László kárpátaljai magyar költő a 2014. február 21-re datált soraiban. Az Együtt, vagyis a Magyar Írószövetség kárpátaljai írócsoportjának folyóirata nemes hagyományt követ azzal, hogy minden számát teljes egészében egy képzőművész alkotásaival illusztrálja. Így került sorra a 2014/2-es lapszámban Erfán is, a folyóirat címlapján pedig az alkotása, amelyen egy kedves arcú kislány néz farkasszemet a (kül)világgal, amelynek képviselői – megtestesítői az ő szemében –, akárhányszor vesszük is kezünkbe a folyóiratszámot, mindig éppen mi vagyunk. Ő pedig elgondolkodva túri tekintetünk, szája sarkában nem lapul mosoly, s elkerekedő szemével az adott pillanatban talán épp a tájra eszmél ő maga is. (SZPA)